

نہ تو اندر انگلیخت۔ دوستان در آرزوم جوئی کام بر تو اندر گرفت تا بدیگراں چه رسد بملک تنہائی
فتانتن چسپیت از گنہامی چه مے اندوزد لیکن چه گوید و چه نویسد۔ شعر

دلم دامن و آستین بلارا چو دامن سز لطف غدر اگرقتہ

ز آمیزش عالم و اہل عالم ہماں نفرت طبع عنقا گرفتہ

حقیقت کار آفتست کہ لنگاپوئے آدمی سود مند نیاید تا نکاشتہ پیش طاق سر نوشتت چه بود و گردش
انجم و افلاک بر چه رفتہ باشد۔ بہ نیرنگی آمیزہ اجرام علوی و اجسام سفلی عذابے نتوان اندیشید۔

تیر اندازی آسماں را سپر نتوان اندوخت۔ مشرو

ز انسوئے جوشن است کشاد خدنگ چرخ خود را بہر زہ از چہ جوشن در آورم

انکوں بانفس ہزارفتہ معرکہ مصارعت آراستہ دارو ہوا خواہان بیکدیگر پائے حمایت افشردند۔
زبان زباں شہدہ بازی تازہ بکار مے رود و آفت و خیر شگرف چہرہ عبرت مے افروزد۔ نئے داند

کہ انجام کار چہ خواہد بود و آسائش بکدام منزل روی نماید و ازیں سہ تن ایزد شناس باکہ جاوید
پیوندے دست دہد و شاد خواب واپسین بیکدام افسانہ قرار گیرد و خوفے گرہ برابر کہ گوناگون سرور
عالم در محنت کردہ اوراہ نیاید ز جائے کشادہ پیشانی کہ یفراخی انبساط غمگساری جہانیاں برودش

ہمت بر گیرد آں تیز رو ہیشا ز خرام از گلخن بیم و بستا نچہ امید و تابش گاہ بستگی و تزیبت جائے
کشادگی و اترک شدہ پائے بند شاد و غم نبود ہر لحظہ منشور اقامت بمنزل مے رسد و ہنوز جا

گرم نکرده از درد دیگرے خواند مصرع

من بو قلموں روزگار خوشیم

یا چنین آویزش درونی بحکم ارادت مطہر تکاشتن گرامی نامہ است و محصلان بزم ارادت

و عقیدت بکار دیگرے گزارند چہر انباشد و چگونہ شگفت نماید از پرستاری یکتائی ملک آگہی

ز خارف و نارد میراں ہمت وز لے نداد ورتنگ آمیزی ملک صورت را در پیش گاہ بنیش قدیرے

نہ گزیر بسپاس موہبت کبری کلک پیرائے کردہ جوش مدحت مے زند و دل را نختے بگزارش داستان

حقیقت جلائے تازہ مے بخشد نہ آنکہ ہوشمندانہ آب بہ پرویزن مے پیاید و باد بہا و ن مے گوید ہماں

بہتر کہ سر پوش خاطر بوالعجب برنگرفتہ۔ راز دروں بر ملا نیندازد و آنچه گوش زمانیان برتابد و چشم

عادتیان ننگند و آگویہ نسازد۔ مشرو

یا چو من حیراں بمانی تا نداری باوم

گر بگویم آنچه از اندیشہ در جان من است

ابوالفضل مبارک ضمیر و انش پڑوہ از زمرہ پنہائی و گفتار خاموشی چرا سیر آمدہ حال خوشی بیارگاہ
 لہور سے آری و در خلوت گاہ دل را بیگانہ سے وہی چشمہ بہش از صفو نکرہ باطن تراوش سے کند سرب
 را سر انجام دادن آئین کدام ہو شیا راست برہاں نفع بندگی پائے ہمت افشردہ نیایش ایزدی در
 ستائش پادشاہی بجا آور و از گوئی تقدس یہ داستان سرے تعلق برگزار۔ پیام حقیقت دل را
 از ہرزہ گزائی باز آور و عزیمت را تو مندی دادہ نیروئے کار افزود و گوہر فطرت را قرون دیگر بخشید
 لہذا منتہ کتابتہ کہ از پیشطاق سر نوشت من روز گاہ بر خواند و رہی را رہین منت گرداند آنست کہ
 بستہ قراک دولت بیدی اعتصام ساختہ سواخ نگار بدائع طراز دارا و داد از حسن طالع این کوب افق
 معارف و اختر آسماں معانی آنچه بزبان قلم سے آید و بر صفحہ بیان رقم پذیرد و روز بروز بسجہ ہایوں سے
 رسد و دست آویز آفرین روز افزوں و نوازش گوناگون سے گردد و سعادت مند بندہ کہ خدمت او
 پسند شاہنشاہ افتد و نشان قبول از درگاہ یابد۔ مثنوی

بجز فریبندہ کرم درست	بجز اللہ این داستان نخت
سخن از من و ہمت از شاہ بود	دریں دم کہ دوران سخن خواہ بود
فلک فرصت بخت یاوری دہد	کرم ہمت امیدواری دہد
بپایاں برم این گرامی کلام	بایں جنبش کلک گیتی خرام

خاتمہ دفتر دوم اکبر نامہ

بنام ایزد اے فکر تیز رو	کہ دادی سخن را سر انجام تو
قلم یکدم از جنبش آرام یافت	سوا و دوم دفتر تمام یافت

از انجا کہ فطرت یاد و وارادت درست و بخت بیدار و سعادت مساعد بود بہ تیرے جلد پیشگی و ہوشوار
 دلی بر رخ سواخ قرن ثانی دولت جاوید طراز نگاشتمہ آمد و بدستیا ری روشنای ابدی ہمت قدری
 سبکدوش گشت۔ مثنوی

چو شد نیمہ زیں بنا ہر بست	مرا نیمہ عالم آمد بدست
و گر نیمہ را گر بود روزگار	چنان گویم از طبع آموزگار
کہ خوانندگان را بر آرزو خواب	برقص آورد ماہیاں را در آب

بس خورے ہائے پیشانی فطرت بدامن امید بخت تا نیم قطرہ از دریائے آگہی تراوش نمود
 چہ بخار ہائے دل سر جوش زرتا سخن بدیں نمط سزاوار گوہر گوش آمد۔ بوکہ پذیرش دلہا بلند نامی

بخشد و مرا میزبان جاوید گرداند بهیبت

من از جانش بروں و آدم سپرواز
خدایش جلئے در جا نہا نہد باز
وقت آنست کہ جبین نیاز از سجود نیایش بر تدارد و ناصیہ سپاس گزاری را از زمین صراحت بر نگیرد
ہماں نگارش ہمایوں نامہ را سجدہ گاہ خود ساختہ گوش بر فسانہ طرازی نفس خود کامہ نہ نہد و سوزیاں
کیمیائے سعادت بجلہ اندوزی آن را ہزن از دست فرو نہاد و چرا بردارد کہ کار فرمائے ابداع
دیروزہ این دہ دلہ ہزار مشتغلہ پذیرفتہ زمان زمان غمیت را دل و فطرت را تیر و ہمت را توان
مے بالاند و من کج زبآن ہندی نثر ادیبچیان را بر خواندہ بر فراز حقیقت پر وہی و دید گاہ نکتہ
پیرائی جائے مے دیدہ نفس نفس سموات معانی را در کشودہ بر صدر جائے شناسائی مے نشانہ
و از حصیض خیالات تقیدی بیرون کشیدہ بر او جگاہ اطلاق مے رود چگونہ تواند برداشت کہ تیرگسا
تقدیر پاسبانی پیرامن دل در گرفتہ و طلسم بلا گردان بوقلموں خود ستائی بر پیشیاق بنیش آویختہ
عصفوان آگہی در کنف عاطفت دانائے رموز انفسی و آفاقی پدر بزرگوار در آمد و از نو میدہ آمیزش
و تقریب داستان این رنگیں بساط بر کنارہ شد و ہنگام شباب ناریسیدہ بر غوامض علوم چہرہ دستی
یافت و صبح گاہ جوانی در نورستان نظر گہبان خدیو پیاہ اعتبار و الاسر بلندی اہقت مہشوی

شاہنشہ بارگاہ عالم
برہان لطف ابو المنظر
اورنگ نشین صلب آدم
یکتائے زمانہ شاہ اکبر
یارب ز جمال این جہاندار
آشوب گزند را نگہدار

ہر گاہ در خورد سالی کہ آشوب گاہ بخردی است در جان بر تائی کہ پانچورد یا فطرتاں پار سا گوہرو
افروزش دانش کہ ہوش ریائے کترین شورش او و افزایش منزلت و افزونی شروت کہ آزمون کلان
شرف نگاہ را بدستی بردہ تنومندی دل آسایش برگرفت و خشک رواندیشہ را با بیاری خرد شاداب
گردانید دل کج گرائے نشد و ہر تان کہ کیائے بشری دست بازی نیار ستند بل روز بروز شگرف
نمائی و مترک صفائی چہرہ خاطر فروخت و سعادت ہائے صوری و مضموی نشاط جاوید آورد و مہشوی

نبودی گرم زور بازوئے پیر
دلی دولت من کہ بخت از نخست
جوانی بر آوردی از من نصیر
مراد او پیوند پاکال درست

امروز کہ پائے خواہش رنگ شکر خندگی روزگار بے قدر وطنہ پیرانہ سری در کلخ استخوانی بلند و سرنگان
آہنج پیغولہ گزیں چگونہ آن نزہت سراغبار آلود پر اگندگی خواہد شد چسبان عزائم فطرت گرد آمد

افسردگی گشتہ دل از من برگیزند آں روز کہ از کساد بازاری و کاغذ قدر شناسی آہنگ تعلق از مکانِ پیمبر
برے خاست۔ در نشیب آبادی بیراہی فرو نشد۔ آکتوں کہ از غوغائے پایبدانی عوش تجروے زند۔ چرا
بمادیہ آوارگی خوابشتافت۔ خاصہ دریں ہنگامہ کہ زمان زماں نقش مراتب این جہانی در سترہ
شدن و آہنگ سفر و اسپین و گلگشت سربستان علوی و افزائش نفس خود آرائے عمر بدہ جوئے راکدہ
سدائے این دیولخ عنصریت چہ یار او کلام نیر و کہ بدست برد و دشمنی بر تیز و تاملتیر و تیش چہ رسد ربا
نقدیکہ مراست قیمتش ہست بے آبخا نرسد ہیج گدائی نفسے
گر ہر دو جہاں خصم من آیند بحکم ہرگز نرسد بقدم من دست کسے

پور مبارک ترا کہ از بخت خدا داد و بہ سعادت خانہ حقیقت پڑو ہی و چمن زار معنی شناسی گزین منزلے
نکرت شدہ چرا بیہودہ مے خروشی و گزاف مے سرائی نہ مردان زن آہستن کن مردان مرد کہ تبارک
فطرت منازل خطرناک این دیوسار شیر ربائے آسمان شکوہ راطے کردہ اند بیاوری رہ نوروان منزل
شناس و ہمرہی بادیہ گردان این راہ ہم افزا از قریب بوقلموں نیرنگ ساز خوشیستن ستادم۔ آسایش
بر نژوہ اند تو چگونہ بدیں و زم روزگاری وہی ذی آرمیدہ خاطر گام فراخ مے زنی۔ پیش قدمیاں در یاد دل
و لب ریزان پیمانہ استعداد سترگ در اندر زناہائے خویش چتاں و نمودہ اند کہ اگر آدمی زاد ہزاراں سال
با غرمت افروزی و ہمت افزائی در مبارزت این دانا دشمن دوست نمائے خانگی نشاہ فیروزی داشتہ
باشد۔ دیگر روز باید کہ از عمر بدہ ناک و وقتنا ندوزی حیلہ پرواز عقل رہائے دور اندیشہ دراز بود و آں
گویائے خموش نیکو میسر آید۔ رباعی

دارم نفسے کہ ہر نفس مہ گردد گفتم کہ ریاضت و ہمیش بہ گردد

ہر چند بچہ را غرضش گردانم از یک سخن قصول نسر بہ گردد

و نیز در نصیحت ہائے پاستانی طلسم ساز پر مکر و فن را بہ سیمایی سبوشنا ساندہ اند تو اند در ہم شکست بے پوین
بے نشان جدائی در پے گزندانی کہ در آشوب خانہ شورش این بدی نیکی فروش خوبی برشتنی گیرا چہ
تفرقہ اندازد و چہ مایہ آسیب رساند آتش حوادث بلند کاغذین جامہ دل باد گیر کارگاہ مینار اباد چہاں جو
سنگ انداز عشوہ مرغاں سیہ گلیم در کار عند لیب آئینہ حلبی را عکس رنگیاں در بر لکین چہ کنم و چہ پیش آورم
کہ دل از گفتن و کاغذ سیاہ کردن پس گرفتہ و از پارناجہائے پیشین و حال افسردگی روئے دادہ از تار و
پود لباس عنصری و از رنگ پے کاخ استخوانی خاطر جہاں فرسودہ حیران اینجمن آفرینش بسردی گرا عیدہ
تا بخوابش افرونی مال و ذراوانی اعتبار چہ رسد۔ رباعی

این سوز کہ خاست با تو تو انم گفت
 این دم کہ راست با کہ تو انم گفت
 و ازین تعلیدی کہ با کیش بر من و گبر و ترنما و سائر سرگردانان با دین اختلاف انبازی دار و در تزیه تہنگاہ
 ضمیر غبار آلود و از ناموس سردرم کہ ہر کہ یہ تخیل نادرست با خود انکار و بس سیری دست دادہ شمع
 در پاکشاں عمامہ دوستی بسرزناں
 سیری چنین میا نہ بازارم آرزوست
 نے داند کہ چہ ترانہ ساز و چہ فساد برگیرد۔ خاطر مقدس پیرو پادشاہ من چہ مے خواہد۔ وس نوشت
 ایزدی بر چہ رفت۔ مثنوی

دلمے جست دانستم کہ ایام
 کنونمے جہد چشم گہر بار
 زبانی دید خواہم کام ناکام
 چہ خواہم دید بسیم اللہ گہر بار
 جائے آنست کہ از صافی باطن جوش بے آرامی سر برزند و سرا سگی سرا پائے دل فرو گیرد و فرخنائے محیط
 عقل تہنگنائے تاریک چشمہ ہم و دریا و زلفرت غرق خشک رود خیال درو حق جوئی با دیدہ شناسائی
 پردہ نشین و حقیقت شناسان آگاہ دل طیلسان پہنائی بردوش ہر گروہ باندازہ غنودگی بیایہ حماد
 و نبات و حیوان در ماندہ و فرار گرفتہ ہنگال مقصد حقیقی انکاشتہ نیم گامے تہا شاہ گاہ گوناگون روش ہا
 بر نذرند تا بتابش گاہ جو یائی و دیو لالہ جا نگد از شناسائی کجا گزارہ شود۔ ازین آشوب گاہ نادانی نزدیک
 است کہ صحرا گزینان ملک تجر دستوہ آئینہ تابکار شناسان شہر بند چہ رسد۔ رباعی
 در بند گرد کشائے مے باید بود
 گرہ شدہ رہنائے مے باید بود
 یک لحظہ ہزار سال بیاید زسیت
 یکجائے ہزار جائے مے باید بود

ناسور جاں رادار و گیباں عنقا و پز شک روحانی و رجا بقا و جالبسا این بے سامان دل بکدام نیرے
 خاطر شرح درد بے درمان نماید و بچہ مایہ توانائی سوگ روزگار خود دارد در ایام فروختن نادانی خریدن اتائی
 کہ تحصیل علوم نام تہند با حق شناسی دست گریبان بود و امید را سخ داشت کہ بزودی در مقصود کشودہ
 گرد و بصفو تکرہ حقیقت راہ یابد۔ ہر چند قدم پیشتر نہاد بوسے خواہش کمتر می شام رسید و چون علوم عقلی
 نقلی چیرہ دستی یافت تا ہائے گروہ پیشینیاں بنظر انصاف در آمد شگرف نا امیددی برد در دل نشست
 و ناکامی سخت نمہائے گوناگون آورد۔ قاصد در ہنگام واگو یہ و فروخت اندوخت ہائے آگہی کہ
 تدیس نامند دانش و بنیش مردم را دریں مرحلہ قدرے استواری و پا برجائی بدست مے افتد
 و تیر گہائے شبہ و تشکوک روی در غیبتی مے نہد۔ مرا بیشتر حیرت و فروماندگی روی آورد

دیوالمعجب اندوہے سراپائے خاطر فرو گرفت در شناخت مراد خراشیده دل گشت واز گوناگون
قرارداد بشگفت ذرافقار۔ رباعی

دل را نہ ز آدم نہ ز خواست لب جاں را نہ زمین نہ آسمانست طلب
نئے زہرہ کہ با و بگزرانم بر لب نے صبر کہ تن زخم زہے کار عجب

ہر چند کہن اوداق گذشتگان در نوشت و بادا نشوران روزگار از گونی و چارہ سگالی در میان
نہاد و غمورش باطن بر افروز و دریش درونی افزایش گرفت نہ در یوزہ گری از ریاضت کیشاں خلد
اندیش سود مند آمد نہ اندر ز گونی دانش پیشہائے حکمت پڑوہ کاری بر ساخت در ہر بار گاہے خلق پرستی
را نیایش ایزدی نام نہادہ۔ ہنگامہ خود بینی گرم دارند و خوشین آرائی راتح پڑوہی پنداشتہ بہ بستر
آسایش غنودہ اندر پشت آئینہ را روی اکاشتہ قبائے واژون در پوشیدہ و سراپا چشمہ زندگانی
پنداشتہ امید جاوید زندگانی در سر۔ شعر

ترسم نرسی بہ کعبہ اے اعرابی کیں رہ کہ تو میردی بہ ترکستانست

اگرچہ در پس کوچہائے شہرستان خمول چہرے از غیر دا پر داختہ بہ پیکار نفس پائے سمت افشردہ اند
لیکن انا نبوہد بچہائے پے در پے بکشاکش طلسم حیلہ اندوز در ماندہ و گرد ہے بہ بودگان حسن زاد
تقدیریں ہمانا نیروئے پڑوہش ندر اندوراہ چارہ بسیجی نے سپرد در غمگاہ شاہد قدسی چالش نمایند
و تا بشگاہ بستگی و نر بہت جائے کشودگی خرسندی اندوز ندانیں گرد بے تصنع نیز کار فرودیشہ بخشود
وز حیر دل را داوائی بدست نیامد۔ راز خدیو خسرواں را گدائے کوچہ گرد و اند و نبض غم را طیب
شادی چہ شنا سند۔ رباعی

تاجان دارم ہچو فلک مے پویم زور وصال او سخن مے گویم

اں چیز کہ کس نیافت اں مے طلیم واں چیز کہ گم نکرده ام مے جویم

کوہ ملامد ز اورا از دید گاہ شناسائی چہ خبر داگندہ گوش نظری را از نیرنگی آواز چہ آگہی و چون حقیقت
طرائی حکیم بر زویہ نصراند مستونی در او اہل کلید و دمنہ آوردہ نشانی از پراگندگی خود دریافت و
قدرے مایہ داروئے غم برگرفت۔ آ پنہاں جگر سوختہ خون دل پالا میسر آید۔ شعر

یک حرف آشنا بغلط ہم کسے نگفت چند آنکہ خواب خوش بہر افسانہ سوختیم

چگونہ بر زباں آرد یا در دل راہ دیدہ لیکن کارا گاہ در رسیدہ نیکو شناسند کہ یاوری او ازاں گونا
کہ ماتم زوہ را از آمیزش شیون گزیدہ و دہاں در معنی غم افزائی و اندوہ افزونی است نہ بیچارہ پرستی

و نہ بیمار داری دریاں ہنگام کہ از غلو تکدہ پد بر بزرگوار سر بردن نکر وہ بود خاطر ہوس پیمائے را در برے
گذشت کہ ایں ناسور و شوار علاج از آنست کہ حکمت پر وہاں شرف نگاہ پر پر شکی تو روی دل
نیارہ اندر شگرف نشان سحر پیداز را نظر چارہ گزینی نینقادہ چوں از رو شاگرد خود بشہرستان
دانائی پیوست و بسود آستان گہبان خدیو پیشانی نخت رو طغنی پذیرفت داروے عطوت اوین گنگ
ہیچدان راز بان نصیح کرامت فرمود و دل نکتہ سخن در باب عطا کرد۔ ہا ہر کس بہر روش مراتب
سخن روی روی داد و از فروغ انصاف بزم ہمایوں و گرم بازاری متاع سخن بر ہمہ وانش اندوزان
روزگار پچیرہ دستی بر آمد لیکن جویندگان کشایش معنوی چہ طرف بر بندند و تفسیدہ درونان بگر

لغتہ با فتن چہ ایہ آسودگی رساند۔ ریاعلی

چند آنکہ بدد عشق سے پویم من در دردم و درد عشق سے پویم من
کو سوختہ رکہ جان او سے سوزو تا بو کہ بداند کہ چہ سے گویم من

دہر شہرے و صحرائے و در ہر خانقاہے و بیکرہ گردا گرد مردم بہ تخیل ناعدست خرمندی گزیو بد گزیاں
زبان پیچارہ کشورہ دانند نہ دلیل از مخالطہ یا ز شنا سند و نہ تحقیق از تعلید جدا گردانند خود را در یاد
حقیقت بدانستہ و گفت و گورہ جستجو بیاری مسدود دارند از ایں شگرف بینی گاہ بسج گرائی خوش زبان
ظن کشورہ و خوب نشین را ہزارگونہ طامت کرے و زمانے بر بزرہ سگالی موم جوش نفرت زوی و ترے روز طعن
گونگون ساختنی ہمارہ باچین آشفٹہ عالی در شکر و دل تکی کشایش کارے طلبید و از سایہ خود بے مناسکی
داشت۔ ریاعلی

ایں جا شکم کس فرو سے گیرو ہمد واقعہ پیش و پس فرو سے گیرو
بندر کہ چہ صحرا طلبید آں کورا وہ ہر وہ جہاں نفس فرو سے گیرو

و بر ساحل امید شمس راہ انتظاری سے سپرد و عرصہ نظر گاہ فراخ ترے گردانیدہ ناگاہ روشن شد کہ تندیاد
بیدار نشی نہ تنہا خانہ بر انداز شنا سندگان کتاب و تہی داستان حقیقت سرائی است۔ ہر گرو بے ہوا و لون
روی پاسے نگاہ پوشا و در اپنا شستن مسک سعادت کوشش دارند و بدد و غ گونی و فریب وہی
و نا تو اں بینی وی حقیقی شادمانی نماید و ہر طائفہ بخلائی تا کلو فرو رفتہ عشرت آزائی سے گلہ نیند و
حساب زندگانی خود را از پیش گاہ خاطر ستورہ دارند۔ کشا و زنان را بیشترے اندیشہ آنست کہ
سرا انجام سرکشی چگونہ صورت بند و تا از خراج گواری کہ دچہ پاسبانی چہار گوہر بے بہا است۔ دست
باز کشند از اں بے خبر کہ سرمایہ زندگی گوناگون جانوراں را آماوہ سے گردانند و در کاوش چشمہ ساز زندگی

سنگاپو میرو۔ باز رنگانان زریاں علمے زایراے سو و خودے اندیشند۔ انان فاعل کہ بیرونے
 جهان گردی فیض انیدی مایه شمول سے یا بدو یاوری برادران رند گار چهو نشاطے اقوند سپا ہی مال
 خسیس را بهائے جان عزیزے انکار و تدا ند که عزیمت جان نشادی نبر و افزائے کار کیا و سپند سوزی
 آرایش جان است۔ آقا در افزائش خدمت فردوستان و بازو اشقن حقوق سرگرم و از خود بینی و سخت
 آرائی اعتبار داده را بچشم حقارت نگریسته روز تاجا می نه بنید۔ نوکر یا نابکاری در گرفتن واقف و دن
 ماہوار پے سپر باو بی بے آزمی و تنگدستی پیش غلاموش کرده بنوا پیش ہائے گوناگون در کشاکش و دن
 و دشمنایان از شنودن حق گزارسی تلخ رود دیدن نقوش سہوی و خطائی از گراں باری انصتال
 روز گاریان سپکدوش گردیدہ بدشمنی بر آید و ترا زوے شناسائی از دست دادہ بہرہ گونی و بیانہ دینی
 گام فراخ بردارندہ پیران و جوانان خستے خورد سالی نگذاشته برنگ آمیزی خوش آمد۔ نشاط گاہ را
 آئین بندند و الا نند ہائے طبیعت گزار و تنگنائے اندوہ کالیوہ گردند۔ تجرد گزیناں قرائض بکوشش
 دنیا کہ و معنی نامتو گونی میدلیدہ سگانہ باشد دست لوازش بر سر دوش ہمت کشند و نشنا سند کہ
 گوشہ نشینی بگیا فی راست گزند نفس و انائی در مدعا از آرزون جاندار یا ز دار نمود مسانان و
 ہمزمانان لاہنگی آن تخیل کہ دیہائے زمانہ نواختہ را بہ نیکوئی توحیہ نمایند و محاسن روزگار تجیدہ را با اس
 ناشائستگی و پو شانند ہر کہ و مہ بفرسودہ خاکہا و کمن عمارتہا تبرک جوید و بیداں نرسد کہ با از فروغ
 دروں آراستگان اعتبار گیر و جوہر عقل را دریں آسویگاہ عمار آلودہ آشفنگی سترگ در گرفت آہارہ
 شگرف جنونی تازہ پریشانی آورد و سرد

گر من ز عجبے کہ در جان دارم دیوانہ نے شوم ز دیوانگیست

نہ نیروئے سازش و نہ روئے گزی و نہ دل بودن و نہ پائے کنارہ شدن بے دستے پایادیرہ پائے
 در سرواشت در گرو خویش سرگردان گاہ انصانہ نمود انیرگی خوابے شمر و و دنیائی تم دیوانگی
 از نامیہ شوریدہ حال سے تواند نظم

من آن مرغ عبوس پایدار علم کہ چوں غصہ نیشی زند بر دم
 پر آدم سرے از شگاف نفس صغیری زخم بازو ز دم نفس

نزدیک بود کہ دریں سنگلاخ حیرت و خار زار عیث پر و ہی رخت ہستی موہوم در بازو و یا پزراں
 بارگاہ بیداں تر چنگاہ تقدس شتابد شہر با و الا نگاہ بکار شتاسی عدیدہ درمی خویش مرا بر گرفت بیداں
 من دشوار و ہمت بر گماشت از شگرف بنگالی آن مسی نفس بی تابی فرو نشست و بنیش را

فروع دیگر پیدیا مد چشم و گوش را پر تو خاص برافروخت نو پایدی تابشی تازه آورد۔ پیام حقیقت
 سامعہ افروز گشت کہ چرا در پوست مردم افتاد و در ہنگامہ نیکی تو تا سزا میسرا نی چنانچہ نکوشش جواد
 و نبات و جانور در سراپائے دل باہ تبار و چرا دیدی مشتے تہمت آورد اختیار آونختہ زبان پیچارہ و
 بلندی دیدہ بہ نیرنگی مشعبدا استعداد کشودہ صفونکدرہ باطن را بلامت بر میالائے وارمن ہند
 اقول زماں زماں تازہ سرودی برگرفتہ دامن فطرت ہر چون و چرا شو گلین مسازہ ریاعی

اے دوست اگر تو دوستدار خویشی تاکے زہوا بر سر کار خویشی
 ہر چند کہ بیشتر نئے آموزی این مے کشدم کہ بقرار خویشی

در بنیش نیک بیجان ظاہر ہنگامہ خیر غالب طراز مستی گیر دو بعلم زا حقیقت شناسان دور بین سر
 ہنویا یہ مجال بر ہرزہ لائی دل کوران رسم و یاد گزار ی چشم تنگان عادت شنیخہ مشو خوردہ گیر نیچرا
 راز آسمانی شدہ از غم و شادی روزگار کنارہ گزیں زبان و دل تجوشی در سپار روز ایزدی بڑا انداختن
 بچردی دیدوانگی حال ہنگناں باز نمودن تمیزی و مشاطگی بہ پیکار برخواستن سخت دلی و جلاوی
 بر نفس گرا ٹیدن ہرزہ گوئی و یادہ ددائی خواستن از ادارہ سیماں اموختن و بیادادن باز غیر طلبیدن
 کارشناختن و آبرورختن راہ صبر سپردن سلاح شوری و تبر و آرائی شکر پیشگی برابری و خود نمائی
 خاموش بودن جاسوسی و ناموس دوستی شاد ز لیستن سبکسری و بدستی ہندوہ خوردن گرا نجائی و شکوہ
 فروشی پیش رفتن پیش طلبی باز پس شدن گم کردگی برابرتانقن بے ادبے بیجاٹے بودن و از زندگی سوائے
 راہ تہی دستی و آخرین منزل نابود شناسی۔ رباعی

تا کے مہاشی بے سرو بن ہیج مہاش خاموشی جوئے در سخن ہیج مہاش
 تاکے گوئی کہ من چہ خواہم کردن تو ہیج نہ ہیج مکن ہیج مہاش

نوید آگہی از فراختائے سرگردانی بگوشہ جمعیت آرامش بخشید و از تباہ اندیشی باز آمدہ بنا گذر وقت
 و سزاوار حال خرسندی گرفت نہ عامہ و ش از بیم آزار و ترس آسیب بطرز خاصان بزم تقدس و
 پیش سواران میدان کار آگہی کہ از دیدہ کبریاٹے ایزدی دست از تابالیت بازوارند۔ امید کہ چوں
 خاصان عام نقوش وہی ہر واید و نمود بے بود بر خیزد و ہچنانکہ بدست گیری فطرت از ذوق خیالی
 و علمی فرائزک شدہ ہذوق عقلی آرامش دار و بقلانوزی سعادت در بہار سخاں ذوق شہودی و
 کشفی و وصولی لشاطہا ویداندوز و دانش کار آزمایشکار پیش دید بیدار بخت گندائے پذیرائے
 آگہی پیشتری را شادی و استقامت و بندوق خیالی ست ہمگی سرور عالم در خورش و پوشش و بوٹے

خوش در دئے نیک و آواز مناسب و پیوند تن و تسلط بر اوران و فرزونی فرزندان و فراخی منزل
 و رنگ آمیزی فروش و پیراستن ثبات و آراستن مراکب و عشرت نچیر و فراوانی پرستار و کشایش
 ملک انکاشته نیم گامے ازاں بیرون تیا بندہ الا لگھان ہیشیا خرام نیکیو دانند کہ در معنی رنج و جانکاہی
 است ساتھیا لہائے اکلقتہ بدانچہ ہایم خرسندی گزینند با وجود صیرنی خرد چنین ناسرما
 اندوزند **نظم**

اگر لذت ترک لذت بدانی وگر شہوت نفس لذت نخوانی
 سفر ہائے ملوی کند مرغ جانت گرا از چنبر آذ بازشش رہانی

و طائفہ ازین کر لہوہ خطرناک و وحشت جائے رستخیز کہ جز ضمیر آلائے و دل آسودگی باز نیارو
 قدم پیشتر نہاود اندو بیجا نگرانی این منزل شناسا شدہ در بیرون شدن نگا پونمودہ اند لیکن باز
 خود کامی و خوشیق آرائی در سرب ازاں علوم رسمی و غولستان مصطلحات عربی فرماندہ و از گج گرائی و
 پدستی سلم را مقصد انکاشتہ جشن آرا بند و چہرہ عشرت بر افروزند و نا کسان تیرہ دل آں رہبر منزل
 ملیان کمال را بہ تباہ اندیشی را بہ زن گردانند **نظم**

علم کہ ازوے دو جہاں روشن است طرفہ کہ ہم رہبر ہم رہزن است
 شمع کہ شد شاہد مجلس فروز میشود از میکشیش خانہ سوز

برخی از تائید یافتگان باو بیجوانی از پرستاری خوئے و پذیرائی قرار داد مردم بیشتر منزل گزیدہ اندو
 بنور افروزی بر این عقلی و دریافت محرومات قدسی عشرت سترگ در بر گرفته و این ہنگامے ست کہ
 در تربت گاہ آگہی نیز خرد فروغ بخشد و چراغ شناسائی ازاں روشنائی باید نگارندہ شگفتنامہ
 در موج خیر این آتشیں دریا شناساوری دار دو بنیرگی تلاطم ششم باز کشودہ از نشان ساحل گستہ امید است شعر
 ہاں نشوئے اے دل بیدست و پائے غرقہ این قطرہ لہوہاں نمائے

گروہے از تیز روان عرصہ تقدس و صحرائی تجویر برانند کہ ہر گاہ فروغ خاص ایزدی بر ساحت نورانی
 عقلی پر تواند آزدہ لذت شہودی بشگفت آورد افزون از سرور ہائے پیشین و چو چندے دریں
 ترمہت گاہ والا آرامش گویند و گزندیافتہ رہنمان درونی و برونی نشود بدستگیری روشنای بیاع
 ذوق کشفی بر ہم سو آراید و پر تو خرد در تائیش نور الہی محو گردد و آں یقین در ان تخلی اندراج پذیر و ہر گاہ
 دریں دولت سرانے فردوسی شیم روزگار سپاس گزاری آباد دار و دہر آئینہ بدوق و صولی کامیاب
 جاوید گردد و آں در زمانیت کہ چہار دیوار عنصری بویانی گراید و پیوند مرکبات از ہم دگسلدہ چہرہ بساط

بخاقتی خراشیدہ شود و نیزے زبانی از افاق آگهی سر پر زد مشکوی

صاعقه عشق چو یزد و بفرق نبض بر قصد ز پیش پیمبرق

بارقه عشق چو گردد بلند کوه سرا سیمہ چہد چوں سپند

زہے شگرف کاری حال و نیرنگ سازی قلم پائے بند زند انکدر بشریت پرواز آسماں بچے سوی
 مے کند و در ساختگی چہار سوئے معاملہ بیخ ز بہت گاہ تقدس مے نماید و در عیار گیری زمینیان صیرنی
 نقد آسمانیان مے گردد و در سپردن مراحل بندگی اسرار الوہیت مے طراز و در افاق و خیز گلزار
 تعلق ترانہ آزادی میر آید نظم

دیدہ ما بتماشاے حقیقت با راست عقل کل می ردا از کو کبہ حیرت ما

سرفرورہ بحیث دو جہاں مینگم عشق از تار نظر یافت مگر کسوت ما

بج گرائی نفس بو قلموں چہارہ گزیدہ روی دل بر ابدان کار آورد و از سر نو آماجی این شغل شرک نمود امید کہ
 دشتہ سوانخ نگاری گسختہ نگردد و در ماں زماں ہنگامہ سپاس گزاری را فروغ دیگر پدید آید و بسیاری گرائی
 احوال بخمارہ حقیقت گزار کہ شگاف آن مشرق دل ست و آید و گنجینہ و آن سعادت برآمد و از خانی
 آئیندگان آگہی طلب آید و شود و شناسندگان جوہر جوئے لا چہرہ نشاط افروزہ ایسات

الاتا دریں سطح رنگیں نظام سخن باز معنی بلند است نام

نظام سخن از کلام تو باد طراز معانی بشام تو باد

در خانمہ و قمر سوم اکبر نامہ شد الحمد سر انجام یافت گنجنامہ شاہنشاہی کار نامہ ہنگامہ
 فہرست دفتر و انانی عمل ارتقام جہاں آرائی لوح تعلیم دبستان آداب نسوہ دار و گیر اباب الیاب
 دستور العمل بارگاہ خلافت منشور الادب دیوان عدل و رافت گوناگون رنج بر کشیدہ ذراواں گوش
 بکار رفت تا نوشداروئے مزاج عالم و تریاق مسومان عشرت و غم سر آغاز شد تیرہ شبہا بیاد آمد و
 دوازہ روز ہا بشام گرائیدہ کہ این کلان اکیلی سعادت ابدی و دریاے اوزنگ سلطنت سیدی بر ملا
 افتاد و چندیں آدیزش گوہر فطرت را با طبیعت روداد و چہ آفت و خیز میان من و دل حیرت آورد قانع
 جستجوئے سنجی سرائے حاصل تکاپوی سراب دریا تمانے شمرده آمد نیایشہا بدرگاہ ایزدی برده شد و
 در یوزہ ناز پیشکام حضرت نور نمود تا این تہ دید بازوئے خرد منداں با فسون جادوئے وائش پسنداں
 بخون دل نگاشتمہ در پیکر حریفی جانی رنجیہ آمد شعور

چہ مایہ رنج کشیدم از عشق تا این کار باب دیدہ و خون جگر گرفت قرار

بہیات سہیات راتبہ خوار فیض ایزدی کہ با فروغ حقیقت کہن پیوند است چہ از رخ کش و محنت
 پر وہی زبان آلائے گزید و چگونہ از جان کنی و جگر پالائی بر لوجہ بیان نگار و شکر فکادی اقبال
 شہنشاہی و نینگ سازی دولت جاوید طراز است کہ چنین سخن ہر زبان رفت و بدین نخط نامہ والا
 سر انجام یافت آن قبلہ توحید یک اندیشا ترا بشکر نگاری درست ہستی و شایستگی ریاست کرداری گنجور
 گنجیہ دانش و بنفش گردانیدند و بچہ معلوت سلسلے قرب راہ دادند کہ گوہر بختے بینائی در نیش اولاد
 بہمال و سپاس گزاری نعمت روز افزوں دانش نامہ از پیر و بسوسے آگہی طلبان و مشورہی اہم قوت گاہ
 تقدس پیرائے سعادت پروان آورد و نوازش والا گروہ این سعادت گرائے عقیدت سرشت را نیر و
 سواد خوانی و دریا نگی بخشید و از عموم ہرگز نینی رخصت فرمود تا نختہ از ان با اندازہ شناسائی ہرگز
 گویائی بر آرد و بخوان سالانہ فیض ایزدی چہرہ برافروزد و دور و نزدیک خویش و بیگانہ بہرہ از ان
 بردارد و گروہ مردم دل را بفروغ حقیقت نور آموگردد و دانش شکر ایزد را کہ بدین گزین کردار آباد
 اندیشہ عالم صورت التیام یا قس و جہان معنی شگم شدہ با معنی

این شمع کہ بزم ہفت خرگاہ فروخت از پر تو دولت شہنشاہ افروخت
 ہم نابینا از عصا کردید دست ہم بیناں را چراغ در راہ افروخت

ہست را کہ بن اقبال شگفت و طرب را روز جشن آمد چشم گوز یا نختہ باز شد و شب ہو گووار گذشت بسا
 حقایق کوئی و آہی و سوارح تھنیدی و اطلالی بر غم حق پوشان تر فند گزار نگارش یافت و بہر نہائی کم بینان
 گزردل در روز کورای کجگرے چہر افغان سہاگہی افروختہ گشت از بخت بلند کہ اخلاص خالص نام دوست
 تلذہ بار گاہ خرد افروختہ شد و علت غائی کہ سپاس گزاری باشد ہرگز از انجام بر آمد عشوی
 بسر سبزی شاہ روشن ضمیر بہ نیروئے فرہنگ فرماں پذیر
 پختہ سر و پیر استم در چمن کہ با یاد او سے خور و انجمن
 با وجود آمد و شد چندین قافلہ سالاران خرد مندی و فراہم آمدن فرہنگ ناہمانے بہستان دانش پسندی
 امروز عیار گوہر خرد سے گیرند و گران سخی را تراز سے دیگر و سلطان عقل را بر سر یہ فرمان فرمائی سے آرایند
 و جہان بانی را آئینی تازہ دریں ہنگام عرصہ نثار و ایشا فرخ باید کرد و ترانہ شاد کامی و زمزمہ کامیابی
 را بلندی آوازہ باید گردانید نہ چوں فردوسی پست فطرت در سبک سخی خواہش در شد و پردہ آرزوم را در
 گفت و گوئے داد و شد بگرقت او سخن فروش بود بہانے دانست بدل آنرا سنگ پارچہ
 چند اندیشیدہ چوں بے آرزمان بازار در کشاکش افزایش زبان زدہ گشت بہار ابلے بہا

وزن رابے وزن ساخت این مائده سازفتون احسان شاہنشاہی سپاس جلاٹل آلاٹے اوراہیں

اقبال نامہ کے گزاردونیرنگی قدرت جان آفرین جہاں آراے نو لیدہ مشنوی

من این نامہ را گریز گفتمی بمرے کجا گوہرے سفتمی

ہمانا کہ عشقم دریں کار داشت چون کم زبان عشق بسیار داشت

اوسی سال زحمت کشید برائے نفرین ابد و من ہفت سال محنت بدم بحیث آفرین جاوید اور در

لباس نظم کہ قالب معین دارد ریختہ گری کرد و من عد صحرائے بے سروین نثر جو ہر آیدارد در سلک

تخریر و آوردم۔ نظم

متم را بخون دل آغشته ام کہ نثرے کم از نظم نہ نوشتہ ام

ازاں نثر را پایہ برتر نہ بند کہ ناسفہ گوہر گراں تر دہند

خدا بندہ را باز پرستارچ نسبت و سپاس گذار را با گلہ سرائے چه مناسبت اورا غرض پردہ چشم ظاہر

ہیں فرود ہشت کہ دراں کارستان ہتر مندی توقع صلہ از بزرگان زماں کرا گردیدہ معاملہ میں راکفے

نرسیدی چنین بیراہہ نرفتمی سخن بغرض نگراروی و گوہر والا فطرتی دستمایہ گرفتہ مشنوی

چوں غرض آگہ ہتر پوشیدہ شد صد حجاب از دل بسوئے دیدہ شد

عیب خود یک ذرہ چشم کور او مے نہ بیند گرچہ ہست او عیب جو

مدحکایت بشنود مد ہوش حرص در نیاید نکتہ در گوش حرص

قطع نظر از آنکہ در چار سوئے شناسائی بزوسیم روزگار سخن دلپذیر نتواں بدست آورد۔ جو ہر گراں بہا

پاسنگ زر نتواند شد اوراں سخن طرازی و نکتہ پیرائی در خلو و نام کو شیرہ گرامی فرزند دیر بقائے

خوشنوعے جو امر دگذاشت تا دو لہتمندان بخت بیدار را فروغ خرد بخشد و دانش گزینان حقیقت نمش را

یاوری کرامت کند سادہ لوحان سعادت پڑوہ را بسود و زیاں روزگار آشنا سازد و گوناگون

مردم غرض تاک حسد رنج را اخلاص دار و چشانند میدان را مردانگی آورد و روبہ ہنشاں را

گردہ شیر و آخال ہنگ دہد تنگ میدانان کو چک دل را کشادہ روی و بزرگ بیج گرداند و صاحبان

ہمت را نیرو و بالاند و بفرز و الا پانگی سر بلندی بخشد ہر چند در ظاہر خدشتی برائے بزرگان جہاں بتقدیم

رسانید و معنی شرح جو ہر دانائی خود را چہار سوئے شناسائی برد۔ اگر زیر بار ہوا و ہوس نبودی و خرد

خردہ داں را بتاراج خواہش بیجان دوی اور از فکر این بزرگ عطائے ایزدی کجا فرصت بودی تا

از جہانیاں چشم تحسین و احسان داشتی بل اگر شوق انصاف در سر بودی و قدرے کار دانی داشتی

ہر آئینہ غیر اس تحفہ معنوی ہدیہ صوری اندر ختمہ بدرگاہ والا بردی کہ ذکر گرامی سرمایہ ظہور پایہ
گوہر او شد و یادگاری بیم از معانی بابتدگان آگاہی جوئے گذاشت و لذت الحمد کہ بہ نیر سے توفیق ایزدی
ویاوری تخت خدا داد گوہر آملے این نگارین نامہ در محدث پذیری و ستائش شنوی کہ بسیاری مرد
در زندان شکیل فرو شدند دل را بگردگانی نداده است و فطرت را پائمال خواہش نکرده نہ خیال
وسعت آباد طبیعت او چہ جائے جہاں جہاں فطرت در تمام عدوی آزادی گرفتہ شد کہ فطرت
عالی تدار و ہمت بزرگ در سر نیست۔ بیگانہ داند کہ بوئے خرافت بمشام او نرسیدہ۔ و اجنبی
شناسد کہ صیرفی کاروانست پرند چینی را با نخ موئے تاب چہ پیوند آیدار مصری و اباہن پارہ
بے جوہر نسبت گوہر بے ہمتائے حقیقت را بخرف ریزہ دنیاوی چوں فرو شد۔ دولت جاوید
زادہ سین لعنتان سیما بی زور و ال چرا باز دید۔ خاصہ دریں ہنگام کہ از نیرنگی زمانہ و شکر خندگی روزگار
جو ہر گراں بہا سنگریزہ سراچہ اقبال باشد و باطن حقیقت آموذ از لوازم آگہی روشنی پذیرفتہ بر فراز
شادمانی آرامش گزیں بود۔ اگر از کالائے دست فرسود چہار بازار صورت ہی دست بودی و زمانہ
از بد خوئی غنچ آرائے دنیا را بہ پرستاری این کس نفرشادی سآں آرزو پیرامن خاطر نگشتی و چنین
بے معالگی بر خود نہ پسندیدی بلکہ نظر نخستین حمد ایزدی ست کہ بوسیلہ نگارش ستودہ کردار شاہنشاہی
تقدیم رسد و ملاحظہ ثلوی طبیعت از نقصان بشری آنست کہ بزرگان آئندہ و دانش پذیران
حال ازیں دریائے بیکراں جوہر آبدار برداشتہ خانہ کردار خود را آبادان گردانند۔ اگر ہمت بلند دشتی
غردہ علیائے توحید پیا بیان شرک نیامدی۔ لیکن چہ تو اں کرد۔ ہماں سخن است کہ پیشوائے آگاہ
دلال یا ستان مولوی معنوی مے گوید۔ شنوی

چونکہ حقیقت احوال ہمہ شمن لازم آمد مشرکانہ دم زدن

اگر اندیشہ این ناشائے صبح وجود و سراب گردنیم۔ روزیہا ہر کس فقہ و ائم این قدر دریا بدو خاطر نشین
ہنگناں گرد کہ نگاہی سعادت نشاں خود آموز از دو چیز نگذرد و نقد جستجوئے والا نگاہاں بخت
بیدار برال بیفزاید نخستین فراہم آوردن رضامندی ایزدی و در زہتگاہ نشاء قسی گزیں منرفی
اساس نہادن و این سرمایہ زندگانی جاوید و پیرایہ نشاط پائندہ است۔ توطن گزینان آں یوم
ہرگز نہ ہاں خائے نیستی نگرانید و تندرستان آں روئے ربخوری نہ بیند و تو مندان آں تا توانی
نشناشد و برومندی آں بہ پڑمردگی و توانگری آں بدرویشی نرود و تا تو اں بینی راہ نیابد و آں ہر نیت
صافی و فراہم آوردن چہار خوئے گرامی و پرہیزیدن از ہشت خصلت نکو ہیدہ کہ فرہنگ نامہا

ازال پرست نیاید دوم نیک نامی سنجی سرائے کہ بزند گانی دراز و عمر دوام از و تعبیر رود۔ اگر چه
 این نیز ازال و شمایہ پیش سرانجام یابد و یہ نیروئے آن خوشے ستودہ بدست آید۔ لیکن بیشترے
 بزبان و لاسا دوست کشادہ باز گرد و پیرایہ باطن و اندیشہ درست ناگزیر نبود۔ خوشبخت مندی
 کہ بسعادت سرمدی دوین رابا اولین دو شادوش گرداند و ظاہر بساں باطن آبادان سازد
 و شناسندگان حقیقت پزودہ بدانچہ اینچمن نشاط بر سازند و تخته دل بخر سندی تہا وہ عشرت زند و زند
 آست کہ نیک سنجی و خوب کرداری را بخت و وجئے سخت و یاوری اقبال از آشوب خود بینی
 و در طہ ریابری کنار دارند و دل در فرمان پذیری سلطان خرد و در رضا مندی ہایزد و بستہ از نگویش خلق و
 آفرین مردم یکسوزیند و بازار گانان سادہ لوح سودیکہ از عمر گراں مایہ بردارند و فائدہ کہ از دواد و خوش
 بیلخند و کر پانڈار و اسم جمیل باشد۔ فرماں روایان چہارچین صورت و معنی و در یاد لان اینچمن بخرد و
 تعلق کہ از فراخی حوصلہ و کشایش عرصہ آگہی بر غوامض این دو آخیش نو العجب قرار سند بہ نیروئے
 ایزدی تاثیر بار و در عالم بردوش فطرت بر نہند و بتوانائی فرا آگہی سبکسار بودہ چالش نمایند و کار و بار
 این دو ضد را کہ را در مردان والا ہمت یکے را سرانجام بستہ اکثر توانند کرد و بر تہمونی عینت خدا و
 چنین گریہ سامان انتظام یابد کہ عقل اول در شکفت ماند و آسمان نیز نگ کار بحیرت او قدر
 سرمایہ سوزیان صوری و معنوی بدست آید و حدیک زمان بدیں دو آئین مختلف برزم
 سور آراستہ گرد و چنانچہ از نامیہ گرامی احوال برافروزندہ چہرہ دولت برافرازندہ رایت اقبال
 زمان مسعودا کہ امروز آسمان را بکام او مے گردانند و ستارہ ہلابہ بلندی او سیرے فرمایند شاعر

فروع بخش شہستان ہند اکبر شاہ چراغ بارگاہ دولت تھمونی

دل از خیال او بالہد و زبان بذرکرا و تا ز تو باش ظہور و ارد و پر تو پیدائی مے و ہد۔ ایز و تعالی آن
 یکتائے ملک را بقائے بخشد و بر جہانیاں سعادت جاوید فرستد۔ آن فرمانروائے صورت و معنی
 بفروع عقل خدا و او و شب چراغ ہمت گراں سنگ چنین دو ملک بیکان آباد دار و چنان
 ہمشیار می و آگاہ ولی خرامش فرماید کہ دیدہ و ران والا نگاہ بر نشاء بدگیے پے نہ توانند برد و ہر
 کہ ہم آن گو سر جہاں افروز شناسائی را خاص خود انکار و۔ ازال ہا کہ سر رشتہ سخن سرائی دوست
 آویز کار پروازی در میان ست و شاہزادہ نامہ نویسی روانی دارد بدیں شائستگی و پا بر جائے
 این دو انباز فراوان جنگ کہ در یک ذات قدسی فرایم آمدہ۔ نشان نہ ہند۔ مجمع بحرین دین و
 دنیا منج چشمہ سار صورت و معنی محل آرائے سفر و وطن شمع خلوت در اینچمن گرہ کشائے

کار فریبندگان مرہم بندنا سوختہ دلان کہ کثرت تعلقات صوری گرو فتوری در تابخانہ دل آن
وحدت گزین نتواند انگشت و قرط ایند پرستی و یکتادلی یاد تفرقہ در ہنگامہ ظاہر نو از ندیم قید ظاہر
دارد وہم اطلاق باطن قطعہ

از لوحہ جیش بیند پاک بیناں نور خدائے بینی فر خدائے دانی
ہم تخت است وارث ہم تاج است والی ہم دہر است مالک ہم ملک است باقی
ناگزیر است آنست کہ سخن سخن گوہر آمانے بگاشتن مناقب والائے جنین یگانہ بارگاہ ہستی
گوش و گردن ایام را بیا را بند و کنار و دامن روزگار را زب و زینت بخشند تا بہ آیندگان قوافل
وجود از مغانی سراخام یا بدو جو بندگان دود دست را شناسائی بدست افتد اگرچہ آسمان بگاپوی
خوش پشموہ دست و زبان ازاں باز گوید و دست بدست گرداند لیکن از نیرنگی زمانہ حواش بدان
راہ یا بدو بسا باشد کہ سر شہتہا گنیمتہ گرد و لیکن چوں ازاں کار نامہاے حیرت افزا و قریب سازند بر
صفائح روزگار نویسند ہر آئینہ دست انقلاب کتر بدیاں رسد و ساہاے و راز نشان پائندی گیرد
بنائیکہ بر پایہ نیکو کاری نہادہ آید فراز ایلانش بکنگرہ ہنقم ہام پیوند و بنیادی کہ بر قاعدہ سعادت
اتفاق افتد بگردش دور باویرانی بدیاں راہ نیاید شعر

جزائے حسن عمل ہیں کہ روزگار ہنوز خراب ہے نکلند بارگاہ کسرے را

پیدا است کہ از اورنگ نشینان والا شکوہ باستانی جز نامہاے کارا گاہاں آن دور یادگاری نماندہ
و بجز داستانہاے گوہرین سخن سراپان نیک سگال نشانی نیست و از سال خوردگی گذرنہ نیستی نیاید
از بلند پائی آل بویہ جز شایخ خامہ صابی و مہلبی خبرے نے و ہذا از مکارم ملوک عزتہ بغیر از نوادہ
رودکی و عنصری و عیشی نے خوانند مثنوی

بسا کا خاک محمودش بنا کرد کہ از رفعت سرش را تا سما کرد

نہ بینی زان ہمہ یک خشت بر جا بنائے عنصری ماندست بر پاسے

و ہر گاہ ایس طلسم ہوشمندی و افسون خورد پشروی در یابد و ایس رقم خیال و جادوئے حلال بر شناسد ایس
قدر داند کہ مرا اندیشہ آن ست کہ ازین دو پایہ والائے آگہی شاہنشاہے دور و نزدیک را آگاہ گرداند
و اساس دولت جاوید را گزین بنیادی نہد بطفیل آن نگارندہ را ازین خزاین ایزدی راتبہ مقرر گردد
و بہرہ فراوان از خوان افضال بردارد مثنوی

بایں نامور نامہ حیر باز بماندم برو نام ادرا و راز

بنا مش ازاں کردم این نامہ را کہ زدیں کند نقش او خامہ را
 و اگر از نیرنگی خود بینی بدیں نیز نگاہ نیفتد و این نسخ قدسی برو پوشیدہ ماند این مایہ شناسائی خود
 بدست افتد و این قدر سرمایہ بینیائی سرانجام یابد کہ دست آویز خاطر نامہ پرواز دو وجہ بہت خیر
 سگال سعادت پڑو ہی عموم مردم و دولت افزائی جمہور عالم است نخستیں ازیں کار نامہ آگاہی
 شناسائی نیک و بد گرواند کہ بسیارے را قدم جستجو و ساخت آن فرسودہ شد و کارے بر نساختند
 سپس آن نتایج نیکو کاری و بد کرداری را کہ این اقبال نامہ مالامال از دست دریا بہانیکے آئین رفت
 و لب خانہ شناسد و از دیگرے چہا طاق زندگی بر سازد و از بہر وزی و شادی کہ پیش آید چوں اند
 گذشتگان نشانی نہ بنید۔ بخود عنائی را راہ ندہد و اگر غمی گردد خاطر بر آید چوں از نظائر آن در اسکا
 اثرے پدید نہا شد خود را دست فرسودہ آن نگرداند و پیوستہ در نیرنگ ساز بہائے روزگار بر نطع آگہی
 نشستہ و نیایش و نیاز مندی و اداریہاں گراید و از عاجزی و در ماندگی تنومندان گذشتہ
 شناسائی نیروئے دست قدرت بر کمال شود۔ من گنگ زبان شوریدہ دل سودائی خاطر کجا و
 سامان سخن گزاری و نکتہ پیرائی کجا ہستی دشمنان خمول گزیں را با حرف گزاران و باد سربان کثرت
 آرائے چہ نسبت و شکنندہ رخ کالائے خویش را با آئیندگان کا سد متاع چہ مناسبت شعر
 منم کہ روئے ولم و شکست کار خود دست و گرنہ گیر و مسلمان رواج مے طلبند
 شکر نگاری روزگار را چہ نویسند و نیرنگ سازی سپہ را چگونہ پرواز و در عنفوان آگہی از بادی ہستی و رنگنائے
 غم بسر بردی و جہائے شریف و زباہائے نخستہ گسختن پیوند عنصری در یوزہ کردی ناگاہ علاقہ خاطر
 مرا کشاں کشاں بر دبستان دانش پڑو ہی بر دو دران شورش دل کہ مردم را با آوارگی بر دمرارے
 در جمعیت آمد راہ دانش رسمی کشودند و بسیاری مراتب شناسائی در پیشگاہ دل پیدائی گرفت و
 رعوتی شگرف چہرہ پندار افروخت۔ بقلاؤزی سعادت از نگاشتہائے پیشینیاں و نشیں آمد
 کہ آدمی از سہ حال بیرون نہا شد۔ نخستیں را بید گوہری و سجا تعبیر نمایند و آن در پوشتیں مردم افتاد
 و آہوئے ایناں برلا انداختن ست۔ دوم سعادت بسجی و نیک اندیشی کہ خداوندان آرزائیم مرد خوانند
 از کشادہ روئی آگہی و فراخ دامنی دریافت۔ عالمیاں را بہ نیکوئی یاد کنند۔ سوم والا ہستی و بلند
 پاگی کہ ازاں بمردی تمام اشارت رود صاحب آن از شرگ آہنگی مردم را یاد کنند تا بہ نیک و بدی
 چہ رسد۔ غیرے بشہرستان خاطر اوراہ نیابد و ہوارہ در میدان گاہ ضمیر خویش منش سواری
 کند و بہ عیبہائے خود رسیدہ سچارہ گزینی نشیند۔ پس ازاں نیکوئیہائے حقیقی صفت کردہ باطن را

بیاراید شاید کہ بدست آویزان بر فراز اطلاق منزل گیرد و کامیاب دولت جاوید گردد چون از نزد آگهی این نقش حریف پائے و لغریب بر خواند۔ قدرے ازاں غنودن برخاست و ردے و در پڑو ہش آورد و دست از ہمد با زداشتہ بکین خوش و شمنانہ نشست و بگکاشتن نامہ از عیوب خویش آمادہ گشت۔ چوں قدرے این راہ ہوناک سپردہ آمد۔ پڑو ہائے تو بر تو بر پیشگاہ بنیش آویختند و چنان شد کہ یک گام برداشتن نئے یا رست و غیر از ناخوشی چند کہ در عنفوان حال بر شمرده خوشی را پاک دامن مے اندیشید یا از آنجا کہ بر لیرنگی این بوقلموں قدرے آگہی بودہ زودہ دیو نفس نیاید تا گزیر واپس رفت و در آن نخستین منزل نابود فرود آمد و عیب نویسی بنی نوع خویش را آئینہ رونمایی آہو ہائے خود گردانید و بسیاری خوابے نکو ہیدہ را آنگاہ شد و در آن کشاکش روحانی و نفسانی و آشوب درونی و بیرونی از گوشہ انزدا بر آمدہ بدرگاہ ہمایوں رسید و ستارہ نخت مندی بر افق مراد تابش ادا و فرود توجہ گہبان حدیو کشایش ہاروے آورد و بر مدارج صورت و معنی چہرہ دستی یافت۔ گنجوری گنجینہ حقیقت کرامت شد امین مقالید مقال گردانیدند چنانچہ در جائزہ دفتر اول و دوم بمجملی نگاشتہ شد و دے خالی کردہ آمد و پند نامہ بہ تحریر رفت و در کالبد گفت جانی برد میدہ و بسیاری زبان و رسامان غذا کہ روای آں در نظر حقیقت پڑوہ سلطان خرد پسندیدہ باشد دل سرگردانی داشت از آنچہ در کہن ناہما بنظر در آمدہ بود پیرایہ فزونی پریشانی شد صبح گاہی بر درگاہ حضرت نور در پوزہ جیائے مے کرد و پیدائی این طلسم و شوار کشائے طلبیدہ از آنجا کہ نخت یا ورودل سیدار بود۔ فروغ نیز اقبال پر توانداشت و آن معمالے بدیع کشادہ گشت و پیدا آمد کہ روزے در گرو معدلت سلطانی و خدمت گزینی بندگان سپاس گزار راست چنانچہ نیدی ازین در مبادی آخرین دفتر گزارش یافت و شگفت تر آنکہ ہر چند آہنگ تجرد کہ با گوہرم سرشتہ اندہ زمان زماں جوش و بجز میزد۔ اندیشہ افزائش بزرگی صورت نیز در بالش بود و بسر انجام شایستگی غذا و نامہ تنومندی کہ سعادت ہر کاربرد و باز گرد و باز گوناگون اسباب دست باز کشیدہ در کار سپاہ گری جدا فرود چوں تعلقیان دامن آلود کہ بسج تقدس پیرامون خاطر شان نگردد۔ شب از روز جدا ساختہ بر در انتظار نشست رازاں جا کہ این پیشہ را سرمایہ زندگی و پیرایہ تحصیل کمال حقیقی در یافت۔ ہمگی آہنگ آں داشت کہ فروغ تدبیر با المعان شمشیر پیوند دادہ کارے چند پردازد و روشنی تازہ بظہور آورد کہ کار شناسان آزمودہ بشگفت ما تہ خوانندگان پاستانی نامہ بحیرت در شوند تا سپاس گزار می این حرفہ خرد گزین نمودہ باشد و لازم کار پیش گرفته بجائے آمدہ۔ نفس نفس بایں آرزو افزائش مے یافت از تازیانی وقت بر زبان مے آورد۔ از خانقاہ و مدرسہ

بہار گاہ سلطنت آمدہ بود۔ طاہر پستان را چیزیکہ بخاطر نے رسید۔ اندیشہ ضمیر بود و چہاں از نامیہ
 احوال برے خواند کہ اگر ایں درکشودہ را از دل بیرون فرستد فسون گیزد و زباں طنز برکشاید از آنجکہ
 باطن نور آگین کشور خدائے مرآت حقایق و جام جہاں نما است۔ بے عرض حال و گفت و گوئے
 سفارش بمن کج گزیں بے یاور را در بر کشیدن و بزرگ ساختن توجہ فرمودہ بہ بلند پائی اعتبار خصاص
 بخشید و مرتبہ والا ئے سپاہ گری کرامت فرمود۔ روزے چند در ہنگامہ دانشوران رشک افزائے
 ہنگناں آمد و از دیر باز امرائے از من مجمع ہائے حسد آرایند۔ ال بدائع آنکہ من در گرد آہنگ خانہ در
 جستوئے شمشیر و روزگار بدست کار پرداز قلم مے دید۔ پڑ و ہندہ در صیقل گری سنان زمانہ در تیزی
 دک خامہ تا آنکہ فرمان مقدس بجکاشتن گرامی احوال شرف نفاذ یافت بجزائی گوناگون فروشد
 از آنجا کہ دست مایہ این کار زداشت و دل را بدیں گوئے سخن سرائی میل نبود نزدیک شد کہ عجز خود
 را و نمودہ باز آیتد و خویشیق را ازین کار متراکب برکنارہ گیرد و ازین رو کہ غیب دانی گیتی خداوند
 دانشیں بود و برابر نوازش خدمتی گزیدہ۔ بالیست کردیارائے آن نشد کہ از ان فرمودہ سرتابد بخجی
 بریں اندیشہ افتاد کہ شہر یار دیدہ در جہد کاری و فراوان کوشش من و سخنوری اشرف برادران
 در نظر دار دتا آنچہ بہ نگاپوی شکر خواہم آورد۔ آن سخن سنج گوہر آمائے انتظام شایستہ بخشید و
 این شغل متراکب روی در انجام آورد و زمانی بہ پشت گرمی دل دم گیر اکشایش معنوی چشم کشادی
 با خود سرائیدی کہ فرمایش شاہنشاهی افسون سخن سرائی و طلسم دانش افزویست از نیت درست
 و ہمت عالی ایں اکرش اندوہ و شادی بدیں خدمت روی آورد و بیشتری اعتماد بران بود کہ
 بتوفیق بخشی ایزد در جمع احوال ہمت گمارد و ہولائی بران پیکر قدسی سرانجام بخشید۔ مدحت سرائے
 بارگاہ خلافت دانش آرائے دولت ہایوں سر دفتر سخن گزاران روزگار پیشوائے نظم گستران شہر پرداز
 شیخ ابوالفیض فیضی کہ برادر ہمن است۔ و پایہ برتری داد و نظر عالفت خواہد فرمود بہ پیرائے آن سخن
 پناہ دست باقی تازہ حسن صورت خواہد گرفت ہنوز از دفتر نخستین نیمہ بروئے کار نیامدہ بود کہ زمانہ چہاں
 نیرنجی نمود کہ آن آزاد خاطر دانش آموز سفر و اسپین پیش گرفت و سراپائے دل را شکر اندوہی روی
 آورد و چون بطلم الطاف شاہنشاهی از آہنگ آوارگی بشہر خدمت رسید۔ نوازش ہائے
 گوناگون مرہم بند تا سورد روی فرمودند۔ و بہاں شغل بزرگ اہتمام بلوغ رفت۔ روشنی پذیرفت
 کہ کشور خدائے را دریں فرمایش خیال چسیت و نظر والا ئے او کجا افتادہ برہماں تخیل روی دل
 آورد و بنیالیش ایزدی رہگائے شد۔ در وہی دستی و جان نعم آموز و از وہی تعلق یک طرف کہ

جہاں جہاں کامروائی صورت بچارہ گرمی آں نتواند در آمد و عالم محالم مراد یابی ملک ظاہر ووائے
 آں تا سور نتواند کرد۔ مد و جزو دریاے دل کہ دریاں بسج آدمی زاد کار نتواند کرد و ز خلوت تکدرہ تجرد و ہنگامہ
 تعلق بھیج طور نتوان بازداشت۔ تفاوت ہائے سترگ ہیں تو حال شگرف چگونہ نوید و
 انبازی این دو وضع بدیع یکدم نیرو بر گوید نخستین دریا باری و فوارہ جوشی و تراوش بارانی و ریزش
 شبنمی باز صفو تکدرہ ضمیر پدید آرد و ہزار داستان نو بر طراز و چندین آسماں بدایع بر فرار و ہم نشین
 خود را بر فراز حقیقت جائے دہد و بصد نشینی محفل بہایوں دانش اختصاص بخشند و از زمین نشان
 سنگ خار او آنا خشتی و آئین کلونجی و ریزش خاک تیرہ از آسماں ہر چشمہ آگہی آشکار شد چہرہ عبرت
 افزو و الکنی و ناہیز آگونی و لاف سرائی و ہرزہ درائی زماں زماں بہ آئین نو بر پیشگاہ ظہور خرا و حنیض
 گرائی و آرزوئے صف نشینی سفالگان از خصائص آں و با این تباہ جانی و سرگردانی ز حیرت یوری
 و تنہائی زماں زماں جوش دیگر بر میر موبالکہ سر نوشت زمانہ بر آست کہ پونہ یک چہنی کتر سر انجام
 دید و ہموارہ سلسلہ دوستی از ہم بگسلاند۔ راست گوئی و مداہنتہ نہ شناسی من یاد روزگار آمد۔ دوستان
 بابرہی و آشنایان قدیمی دامن اختلاط برچیدند۔ بار تعلق بردوش کشیدن درہ کر پوشتافتن و طریق
 خطرناک سپردن تن تنہا کجا بہ تیرہ راہ رسد کہ بمنزل گاہ شتابد و بریاض قدس خرامیدن یکدو
 دوستی خدائے کہ دریں محیط سال مردی بدست آمدہ بود بر ہمہ مصیبتہا چہرہ دستی نمودہ شگفت تر
 آنکہ با چندین دست افزا و حشت زدگی و آویزش درونی و برونی دست ازان نگاشتن باز نہ
 داشت و فتورے و عزیمت راہ نئے یافت۔ و نفس نفس ہمت را نیروئے دیگر پدیدے آمد و این
 جنگ شگرف افزایش نے نمود و کشاکش ظاہر و باطن نے افزود۔ تا آنکہ نور حقیقت تابش فرمود
 و گرہ بستہ کشایش یافت و غرائب آثار نفس قدسی گہبان خدیو بتازگی خاطر نشین آمد و دل و
 دیدہ را نوری بدیع فرو گرفت و نگاشتہ خرد پروان باستانی نئے حقیقت خویش آشکار کرد و بریں
 خراب دل بھی گرائے بخشود و گزاردہ دانش پروان پیشین آست کہ قافلہ سالار ملک تقدس
 را چہرہ و حتی بر خواص و عوام باشد و نہ تنگاہ باطن و ظاہر از پر تو عا طفت آں میتائے جہاں آہی
 آبادی پذیرد و کار کیائے صورت را کہ برائے نظم پر آگندگی ہائے جہاں از ہزیزان خدایوق بریمہ شند
 اگر چہ سگی آدمیان در سطوت فرمان او باشند۔ لیکن بڑھا ہر انیاں حکم آور و دروں دہاراہ نیابد و
 دیگر کتیا نیایں ملک آگہی جز بر باطن صافی دست تسلط بر نگشایند۔ چنانہ طور عموم او بیاد و سائر
 اصفا ازاں آگہی بخشند و دانش پروان رسمی دکان آرایان روزگار جز در دل عامہ کارے

نمواند ساخت و تاثیر انقباس شان جز بر بال خرابه پدید نیاید از آنجا که اورنگ نشین زبان مارا فرماز و آ
ملک معنی نیز گردانیده اند نفس قدسی و دین کجی محج زبان بے یاورد پیچ مدالی چنین نیز نگ سازی
بظهور آورد و از حقیقت رساند - مثنوی

بقرخ فالی و فیروز مستی سخن را وادم از دولت بلندی

طراز آفرین بستم قلم را زدم بر نام شاهنشده درم را

نخستین بناوری تا عید آسمانی در فرام آورده احوال این دولت جاوید طراز اہتمام رفت و کوشش
بروں از رسم و عادت بکار بردہ بآنکہ بیشتر احوال زمان خویش نگارش یافت و در بسیاری سواخ
خود در میان معاملہ بود و از غوامض و خفایای سلطنت تا بسا اثر مورچہ رسد آگہی بر کمال داشت
از آنجا کہ وسواس سخن گریبان خاطر گرفته بود - بر حافظہ خود اعتماد نمی کرد - از بزرگان دولت و نوینان
والاشکوه و دیگر قیدیان ہوشمند پرستشہائے مختلف نمود و بر تقریر ہائے متنوع اکتفا نکرده بہ
نگاشتن آن استدعا نموده و در ہر سائخ زیادہ از بست مرد فروہیدہ احتیاط گزین توشتہا برگرفت
از اختلاف ہائے سترگ کہ از بینندگان سواخ بگوش رسیدہ بشگفت زارا قناد و دشوار یہائے
سخت روی آورد - روزگار کہنگی نہ پذیرفتہ کار پردازان و قانع و سواخ حاضر و صاحب معاملہ بر
مسند آموزگاری دین چشم بنیش کشادہ نظارگی چندین اختلاف روئے آورد - بمیامن اقبال
روز افزوں بچارہ گری آن پائے ہمت افشردہ در سر انجام آن بدریوزہ دل نشست کار بستہ
کشایش یافت و سرگردانی روی در آرایش آورد با معان نظر و تامل گزین آنچه بیشتری بیک
طرز اتفاق داشتند برگرفتہ نشاط افزود و جائیکہ گزارندگان سخن اختلاف داشتند کار را بر پایہ ہوشندی
و راست گوئی و حزم اندیشی گذاشت و دل بدین آئین نختے بر آسود سائخہ کہ از ہر دو طرف
گزیدہ مردم بودند یا مخالف آگہی خویش بگوش رسید آزا بموقف عرض ہمایوں رسانیدہ خاطر را
فارغ گردانید - از برکہ تہ دولت روز افزوں و بہت افزائی شاہنشہ دانش اندوز و بلند پایگی
اخلاص پرور ہندہ و یاوری بخت بیدار کامیاب خواہش آمد و بر فرار مقصود بر شد و چون ازین
کریوہ دشوار عبور بعافیت گذشت - کتابی سترگ انتظام یافت - لیکن چون درس منزل ہولناک
در ترتیب سواخ چندین بار یک ہمی ترفہ بود - و سال و مدہ با سر انجام شائستہ نہ داشت با از آن تو
آہنگ سخن بسا زور آورد و نوشتن را از سر گرفت و رنج بسیار برکشید - خاصہ در تواریخ آگہی سماعی
جمیلہ بظہور آمد - از آنجا کہ روشنان ابداع در تائید بودند را این کا - نیز با سانی گراشد و نشو و علوہ

چہرہ مہر برافروخت و چون از کشایش غیبی پیام طرح تو بگوش ہوش در آمد آں دلق پیشین را
 بر کشیدہ والا خلعت تازہ باف ہمت در پوشانید و بہ نیروئے داد از سخن آفرین شگرف کار و شواہ
 نمایر روی در انجام آورد و گوناگون نشاط چہرہ نخت مندی را فروزش داد و چون آشوب
 خانہ گیتی جائے بودن آگاہ دل نیست خاصہ کہ دم سازان سعادت اند و در نقاب خفا و اند
 ناسپاسان کار شناس ہنگامہ با ودلی از رنگینی این بساط مزدور برگرفتہ ہر روز آخرین ایام
 شمر دی و جز بد آنچہ در سفر و بسین بکار آید نپرداختی بدین تباہ ممالی بسرعت راہ رفتی و کاروائے
 شمر وہ و خواہ انتظام نیافتی و چون بسر نوشت آسمانی مہلتے در زندگی یافت۔ بار چہارم کار از گرفت
 و روئے در ہتھام نہاد اگر چہ عنفوان نکاپو و ریں ہنگام آں بود کہ نقش تکرار جائے نکوسیدہ متردہ
 آید۔ و روابط سخن شادابی گیرد لیکن تا سراغی آں موبد دیگر بفرود آمد۔ پیرانیہ اصلاح یافت چون
 نوسفر و غمزدہ دے یا و بود ریں مرتبہ اندوہ فراوان در گرفت کہ یا چندیں دواد و با چہ پایہ احتیاط
 چندیں بغوش رفت چندیں خطا نمودار شد حال چگونہ خواهد بود و کار بلجا خواهد آنجا مہدیار خیم
 دیدہ یائے آغاز نہاد و اعوان نامہ نگاہ ہائے تازہ بکار رفت۔ اگر چہ ہمگی سماعی مشکور ہائے ہموار
 ساختن آں مقاصد و انتظام دادن آں مطالب بود۔ لیکن از آنجا کہ سخن سر بیان دیدہ در نظم را نگاہ
 نثر شمارندہ را درون ابیات مناسب کہ بدیں ساز سخن ہم آہنگ۔ باشد نیز مقصود بود و کوشش
 فراوان رفت و مسترون و در آوردن بسیار شد قطع نظر از آن کہ وہا گروہ فیما و از حقیقت آنست کہ
 آدمی زاد و روید عیب خود و فرزند خویش چشم پوشیدہ دارد بہ چند کوشش نماید عیب ہائے او بہ نرت
 ہنر بگیرد من کہ بدشمنی خود دوستی جہان بیان نہ کردہ ام۔ در دید این معنی سر نہ نتوانستم ساخت و سل
 بینائی را علاج نیارستم اندیشید لیکن ازیں تکرار ہنگامہ آوازہ طرز تازہ جہاں را فرود گرفت برخی اخوان
 زمان بہ پیروی و گردے بخیانت ہنگامہ نشاط بر ساغند و نظم و نثر را در اں لباس پوشی در آوردن
 گرفتند مانند لیشہ آں داشت کہ مرتبہ ششم تیز خاطر و سوسہ نمودار نختہ قالی گرداند و آئین دور بینی و
 مشکل پسندی بکار برو۔ لیکن افزونی طلب کشور خدائے فرصت آں ندا و ناگزیر ہماں نگاشتمہ
 پنجمین را بہ پیشگاہ نظر آورد و پیرانیہ سعادت جاوید اندوخت۔ مثنوی

گوہر ازیں پیش زکان کہ زاد	نادرہ چندیں زندبان کہ زاد
در تہ ہر حرف جہانی نہاں	عرصہ ہر نقطہ جہاں در جہاں
ہر در این زیور ہر دوسراست	گوشناسی تو غرامت کراست

امید کہ بیامین دستِ نیت و شاکستگی آن کار یکہ پیش نہاد ضمیر سپاس گزار بود نیز بکس آئینی
سرا انجام یابد و خاطر و سوسہ آمود لختہ ازاں شورش باز ماند با عزیمتی درست و ہمتے شگرف و در
عرض ہفت سال از آدم تا گوہر مقدس شاہنشاہی عملی رقمزودہ کلک تحقیق شد و از آغاز بدیدار
شدن حضرت شاہنشاہی برفراز ہستی تا امروز کہ سال الہی پچہل و دور سیدہ و قمری ہزار و شش
احوال پنجاہ و پنج سالہ آن تو نہال اقبال حسن انجام گرفت و لختہ خاطر ازاں بار سترگ سبکدوش
گشت۔ مثنوی

چونیت نیک باشد باد شارا گہر خیزد بجائے گل گیا را
فرا حیا و تنگہائے اطراف زرائے باد شاہ خود ندانف

امید کہ نگارش احوال صد و بیست سالہ کشور خدائے کہ چہار قرن باشد چہار دفتر انجام یابد و یادگاری
برائے آگہی طلبان انصاف گوہر انتظام گیر و آئین ہائے مقدس شاہنشاہی را آخرین دفتر
اندیشید و بدین پنج دفتر انجام اکبر نامہ در خیال آورد۔ بیاوردی کار ساز تحقیق سے دفتر یا انجام رسید
دسیار راز ہائے آگہی گفتہ شد و گنج ہائے حقیقت ستھ آمد۔ اشعار

سقم ز درونِ حکمت آگاہ از بہر خزانہ خانہ شاہ
تا بو کہ سرا بدانش دوا د گاہ گاہ بضمیر شد دہ یاد
امید کہ این متاع اخلاص گردد بقبول بندگی خاص
ایزد پدر تو جا و بادش مقبولی خود عطا د بادش
بادش ببقام از چندی از سکہ نام تو بلندی
از نام تو واجبستہ زویاد وین بندہ خجستہ نام از و باد

اگر زمانہ نیرنگ ساز ہوتے جسد و دوز گاہ تو قلموں فرستے دہد۔ آن دو دفتر را نیز بدکس روشنی بیابان
بروہ نامہ اعمال را سعادت آمود گوواند و اگر نہ دیگران را توفیق رہنما گرد و نخت یاد کہ سال
بسالی احوال این دولت اہد قرین ہمتے عالی و کوششے فراوان و فہمی درست و تیتے والا و خاطرے
آزاد نگاشتمہ خانہ دین و دنیا آباد گردانند و سر البتقان صورت و معنی را شاداب سازند و این
وزہ بادئہ حیرانی را بیاد آوردند و دریاں سعادت نامہ خود منت بر من نہند کہ سر رشتہ این
دولت جا دید طراز را بر فستے کار آورد و آئین سخن سرانی بدست داد اگر پسند خاطر نیاید
و خواہست کہ بنوا آئینی یا زبان روزگار از سر آغاز سرمایہ سوانخ دولت ایدی را ہیا ساختہ

باشند فرود

آسایش کائنات بادایارب در سائے چتر دولت اکبر شاہ

را تم شکر نامہ پچاس در صرافتادہ کہ ان خود جی اجمال آباے قدسی و نختے از نیرنگی الطوار خود
 نوشتہ رسالہ جدا گانہ سر انجام دہد و مائے عبرت ویدہ دران دور یاب گرداند۔ لیکن شغسل
 گونا گوں خاصہ نوشتن این کتاب آگہی مرا از ہمہ بازداشت دیدن اثنا پیام آراے غیبی چنان گزارش
 نمود کہ بچار روزگار تاب این ندارد کہ فہرست جزائے شکر الطوار بر فرزند تحریر شداید۔ سزاوار وقت
 آنست کہ نختے فلاں درین اقبال نامہ برگوید۔ و در چند جانبی گزاردہ گزیدہ پندے نگارو
 بدین نوید قدسی بر نختے از ان بر نوشت و ولی خالی کرد۔ از انجا کہ نسب سر آمدن از تہدستی
 باستخوان نیاکان بازرگانی نمودن و کالائے نادانی بی بازار آوردن است و از شوزیدہ معزے
 بہ ہنر دیگراں تازش کردن و آہوے خویش نا دیدن نے خواست کہ از ان شطر بر طرف
 و افسانہ گزارسی کند درین بادیہ و یولاخ پابند سلسلہ بجائی نرسد و آبیاری انتساب صوری
 در نہت گاہ معنوی بکار نیاید۔ مثنوی

چونادان نہ در بند پدر باش

چو در داند روشنی نبود نشامند

در محادلات روزگار نسب را بہ تخم و تشراد و ذات و مثال آں تعبیر نمایند و آنرا بعالی و سافل
 پائے بند گردانند۔ ہشیار آگاہ دل داند کہ این بدایں بازرگردد کہ از آباے میانہ او یکے بقرون شروت
 ظاہر یا شناسائی حقیقت چہ دست یافتہ و بنام یا لقب یا حرفہ یا مسکن شہرت گرفتہ و گرنہ علمہ کہ مردم
 زادوا از فرزندان آدم صفی شمرند بگفت و گوے داستان گزاران دل نہادہ احتمال دیگر را
 راہ ندہند پز ظاہر کہ درین معاملہ از دوری راہ از پاندازند و براں گوہر گرامی اعتبار نگیرند
 پس چہ اسعادت گزین بیدار دل بدین افسانہ تجواب رود و براں تکیہ زودہ از حقیقت پڑو ہی
 دست باز گیرد۔ پس نوح را از ایزد شناسی پدر چہ سود و براہیم خلیل را از بیت پرستی اصل
 کلام تریاں۔ شعر

بندہ عشق شدی ترک نسب کن جامی کہ درین راہ فلاں ابن فلاں چیزے نیست

لیکن بسر نوشت آسمانی در سمیان صورت پرست افتادہ و با طائفہ بر آمینتہ کہ نسب را بر
 حسب گزیدند۔ ناگزیر نختے از ان برگوید و مانده برائے آن گروہ گستر و شمارہ و آباے گرام

داستان درازست۔ چگونه گرمی انفاس را بنا بایست وقت بفروشد بر خدیو یاس
 ولایت و گروے در علوم رسمی و طائفه در زری مارت و جمعی در معامله گزاری و طبقه در تجرد
 و تنهایی بسر برده اند از دیر گاه زمین بین وطن گاه این والا اثر اداکن بسیار اول بود شیخ
 موسی نجیب جدا در میادی حال رسیدگی از خلق روداد ترک خانماں نموده غربت گزید
 و ہمزی علم و عمل معموره جہاں را پیاپی عبرت در نوشت در مانہ تا سعه قصیہ ریل کہ نہ بہت گاہی
 است۔ از سیستان بسر نوشت آسمانی عرائت گزید و از پیوند دوستی خدا کیشاں حقیقت
 پڑوہ کہ خدا شد اگر چه از صحرا میدینہ آمد لیکن از تجرد بہ تعلق تشافت بر ہماں نطح آگہی بودہ
 انفاس گرمی را در آویزش خویش بکار بردے و زندگی بے بدل را بہ پیر استن نقص بقلموں
 بصروف گردانیدی۔ فرزند ان و بنا تر سعادت آموذ پیر آئین او بودہ۔ خرسندی داشتند
 و دانش عیانی و بیانی مے اند و خند۔ در عشقوان ماتہ عاشق شیخ خضر را آرزوئے دیدن بر خدیو
 اولیائے ہند و رفتن بدریائے حجاز و دیدن الوس خود بہ سفر در آورد با چندے از خویشاں
 و دوستاں بصوب ہند آمد بشہر ناگور مے رسید۔ کجی بخاری آچی کہ جانشین مخدوم جہانیاں بودند
 و از ولایت معنوی بہرہ وافر داشتند و شیخ عبدالرزاق قادسی بغدادی از اولاد گرمی آسوہ
 اولیائے بزرگ سید عبدالقادر جلی و شیخ یوسف سندی کہ سیر صورت و معنی فرمودہ بودند
 بسا کمالات حقیقی فراہم آوردہ در گند گاہ ارشاد و رہنمائی خلق بسر بردی و جہانیاں از راہ
 آورد او ذخیرہ ہا برگزینی۔ از گرتوئی و دجوتی این بزرگان کار آگاہ و از خاک دامنگیر ہنگاہ ہذا کار
 خوردہ آن را ہگرائے غربت توطن گزید در سال نہصد و پانزدہیم ہجری شیخ مبارک از نہ ہنگاہ
 علم بعین آمد و طیلسان ہستی بردوش گرفت بہ نیزے دم گیر او چہار سالگی آگہی روز افزوں
 چہرہ سعادت افروخت و در نہ سالگی سرمایہ سترگ پیدا کرد و در چہار دہ سالگی علوم متداولہ
 اندوخت و در ہر علمے تثنی یا و گرفت۔ اگر چه عنایت یزدی قافلہ سالار ایں بیدار بخت بود۔ ویکوئے
 بسیاری از بزرگان در پوزہ فرمودی۔ لیکن در ملازمت شیخ عسطن بیتتر بسر بر و سنے و تشنگی
 باطن از آموزش او افزودی شیخ ترک نژاد است۔ صد و بیست سال عمر یافت دور زمان
 سلطان سکندر لودی در اں شہر وطن گاہ ساخت و در خدمت شیخ سالار تاگوری با پیراں
 شناخت بدست آورد و شیخ در توران و ایران دانش اکتساب فرمودہ بود۔ القصہ شیخ خضر
 بصوب سند باز گردید۔ ہمگی اندیشہ آں بود کہ برخی نزدیکاں را از اں بلا دخت پایی دیدند آورد۔